

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De zaak van de gepreste schippers: Schadevergoeding tussen 1793 en 1805

Landheer, H.

Citation

Landheer, H. (2011). De zaak van de gepreste schippers: Schadevergoeding tussen 1793 en 1805. *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 30(2), 21-40. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4306126>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4306126>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat scheepssier een structureel onderdeel vormde van de scheepsbouw, waaraan vanaf het laatste decennium van de zestiende eeuw in Zeeland steeds meer aandacht werd besteed. Van eenvoudige vlakvulling met geometrisch ornament was geen sprake. Integendeel, zeewezens, met bladgoud geaccentueerde wapens in bonte heraldische kleuren en voorstellingen die betrekking hadden op de naam van het schip waren alom op het water zichtbaar. Religieuze voorstellingen zoals vóór de Opstand gebruikelijk, kwamen niet meer voor. In hoeverre de Zeeuwse Admiraliteit op het gebied van scheepsdecoratie vooropliep, is door het ontbreken van archiefstukken van de andere admiraliteiten niet te achterhalen. Van standaardisering of enig streven naar eenvormigheid lijkt geen sprake. De exuberante beschrijving van de *Meerman* en *Meerminne* door Robert van Coninxloo in 1592 lijkt bij de ontwikkeling van de scheepssier een toonaangevende rol te hebben gespeeld. De kosten van de decoratie die hij op deze pinassen aanbracht, wekten weliswaar de ergernis van de Zeeuwse Admiraliteitsraad maar zijn werkzaamheden hadden tot gevolg dat schepen in de daaropvolgende jaren van binnen en buiten steeds rijker versierd werden.

De rol van de beeldhouwer nam vanaf de jaren negentig steeds verder toe. Tegen 1625 was zijn aandeel in de scheepsdecoratie niet meer weg te denken. De bij beschrijvingen en snijwerk gebruikte motieven en voorstellingen sloten aan bij de wereld van de zee, de naam van het schip, de Zeeuwse admiraliteit en de stad waar het schip was gebouwd. De wapens op de vlaggen en oorlogsschepen verwezen naar de soevereine Staat van Zeeland, Maurits als admiraal-generaal en opperbevelhebber van de vloot en wederom de plaats van herkomst. Het bezit van "schoone schepen van oorloghe" was in deze periode onlosmakelijk verbonden met visueel machtsvertoon en de wens de eer van het land tegenover de buitenwereld hoog te houden.

KATIE HEYNING is kunsthistoricus met als specialisatie kunstnijverheid. De laatste jaren heeft zij vooral gepubliceerd over de culturele geschiedenis van Zeeland. Sinds 1998 is zij conservator kunst en kunstnijverheid van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

De zaak van de gepreste schippers

Schadevergoeding tussen 1793 en 1805

HUGO LANDHEER

In dit artikel staan de claims centraal van enkele honderden schippers die tussen 1793 en 1795 gedwongen werden transportdiensten te verlenen ten behoeve van verschillende legermachten die actief waren op het grondgebied van de Bataafse Republiek. Hun schepen werden door het bevoegde gezag 'gerequireerd' of 'geprest'.¹ De schippers wier schepen geprest werden, hebben heel wat moeite moeten doen om betaling te krijgen. In sommige gevallen moesten zij jaren op hun geld wachten, een lot dat zij deelden met vele crediteuren van de staat.² De zaak van de gepreste schippers stond niet op zich. Terwijl de schippers op betaling wachtten, woedde een discussie over de juistheid van vergoedingen voor oorlogsschade. De achtergrond van die discussie vormde de financiële positie van de Bataafse Republiek, die als 'allertreurigst' werd omschreven. Daarnaast werd de Bataafse overheid opgezaald met taken waarvan maar de vraag was of ze wel konden of moesten worden overgenomen. Om de zaak nog ingewikkelder te maken, weigerde de Franse Republiek vaak te betalen. Er was dus veel overleg nodig om schot in de zaak te krijgen.

Pressen was al sinds de Middeleeuwen een gebruikelijke manier om de logistieke capaciteit van leger en marine tijdelijk uit te breiden.³ De vorst had het recht elke vrije burger op te roepen tot de oorlog wanneer hij dat nodig achtte. In een oorlogssituatie moesten de burgers schepen en bemanningen ter beschikking stellen. Voor het eerst gebeurde dat in 1252, toen Dordrecht werd verplicht enkele 'behoorlijk toegeruste' schepen te leveren. Ruim een eeuw later vorderde hertog Albrecht van Beieren (1336-1404) als graaf van Holland een 'zeer aanzienlijk getal van schepen voor zijnen tocht tegen de Vriezen'. Aanvankelijk kregen de steden geen vergoeding

1 Zie het lemma Pressen in: *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, deel XII ('s Gravenhage/Leiden 1931) 4062-4063.

2 In dit artikel wordt de term 'claim' of 'vordering' gebruikt als aanduiding voor een onbetaalde rekening in plaats van de toen gebruikelijke term 'pretensien', 'pretensies' of 'pretenties'.

3 J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen*, deel 1 (Zwolle 1869) 3-9, 83-87 en 138-141.

voor hun leveringen, maar later zegde de graaf een redelijke beloning toe voor arbeid en kost van de schepelingen. Weer later kregen ook de eigenaren van in beslag genomen schepen huur en een waarborg tegen schade. Zo ging het honderden jaren lang. In 1629 preste de vroedschap van Utrecht op bevel van de Raad van State 21 schepen in dienst voor de bouw van een schipbrug over de Lek.⁴ Uiteraard vormde de betaling een onderwerp van geregelde discussie.⁵

Omdat binnenvaartschippers naar verhouding grote hoeveelheden goederen en personen konden vervoeren, requireerde de overheid in tijden van crisis binnenvaartschepen.⁶ In 1624 stelden de Staten-Generaal een speciale functionaris aan voor de requisitie van binnenschepen, de commissaris-generaal voor 's lands legersschepen.⁷ Om schippers te pressen mocht hij 'presbrieven' uitschrijven. Hij moest een lijst maken van de schepen en schippers die in dienst van het land werden geprest en een register bijhouden van de data waarin de gegevens van de schepen werden genoteerd en de data waarop de schippers waren geprest en ontslagen.⁸ Op basis van de presbrief kregen de schippers een vergoeding voor de gedwongen dienstverlening. De helft van de vrachtprijs werd bij voorschot betaald en de rest achteraf.⁹

PRESBRIEVEN ALS VOORBODE VAN BARRE TIJDEN

Het leven van veel binnenschippers veranderde ingrijpend toen Frankrijk op 1 februari 1793 Groot-Brittannië en de Republiek de oorlog verklaarde en generaal C.F. Dumouriez (1739-1823) vanuit de Zuidelijke Nederlanden de Republiek binnenviel waar hij geld, munitie en proviand hoopte te vinden. Zijn plan was Holland te bezetten en dan langs de grote rivieren naar het oosten te trekken om de vestingsteden Venlo en Maastricht in te nemen.¹⁰ Tijdens de opmars van het Franse leger

4 Bij resolutie van de Raad van State van 26 augustus 1629. De brug werd eind oktober weer opgebroken. Zie: J. Eysten, *Geschiedenis der Nederlandsche pontonniers*, (Brede 1908) 33.

5 De Jonge, *Geschiedenis*, deel 1, 6-9 en 83-87.

6 De wetgeving is te vinden in: *Groot Placaetboek* deel II (Den Haag 1664) 371-446.

7 De eerste functionaris met die titel werd in 1624 aangesteld. Daarna werden ze vooral in tijden van crisis en oorlog benoemd. Nationaal Archief (NA), Archief Staten-Generaal, Index op de ambten begeben door Hunne Hoog Mogende de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden tussen 1586 en 1793 1.01.06, 12296.

8 Zie de commissiebrief van mr. Jan Slicher, de laatste commissaris-generaal. Bij besluit van 18 oktober 1781 werd hij aangesteld tot tweede commissaris-generaal voor 's lands legersschepen. NA, 1.01.06, 12292 benoemingen 1779-1784, 222.

9 Zie voorbeelden van presbrieven in NA, Archief Commandeur Liquidateur van de gepreste schippers (ACL), 2.01.14.04, 25.

10 De Jonge, *Geschiedenis*, deel 5, 131-132. G. Six, *Dictionnaire biographique des généraux et amiraux Français de la Révolution et de l'empire* (1792-1814), deel 1 (Parijs 1934) 398-399.

werden tientallen schippers op bevel van deze strijdmacht door gemeentebesturen in dienst van de overheid 'geprest' om levensmiddelen en munitie te vervoeren. De gemeenten betaalden de schippers een voorschot, maar niet het volledige vrachttarief.¹¹ Nadat het Franse leger op 18 maart 1793 bij Neerwinden was teruggeslagen, zaten de schippers met een vordering op de gemeentelijke overheden.¹²

Na de aftocht van de Franse troepen, werden allerlei maatregelen uitgevaardigd om het land zo goed en zo kwaad als dat ging in staat van verdediging te brengen.¹³ Toen het Franse Noordelijke Leger onder bevel van generaal Jean Charles Pichegru (1761-1804) in mei 1794 de aanval inzette op de geallieerde legers die langs de Franse noordgrens stonden opgesteld, begon mr. Jan Jacob Slicher (1741-1813), commissaris-generaal van 's lands legersschepen binnenvaartschepen te requiren ten behoeve van de logistieke ondersteuning van Britse, Duitse en Oostenrijkse troepen die zich bevonden op het grondgebied van de Republiek.¹⁴ Vanaf oktober 1794 schreef hij 'presbrieven' uit die werden overhandigd aan schippers in verschillende steden. Bij de presbrief was meestal een vrijwaring gevoegd van betaling voor tolgelden. De presbrieven droegen het logo van de Staten-Generaal en waren ondertekend door Slicher. Presbrieven werden ook uitgereikt door andere bevoegde autoriteiten.¹⁵ Het gemeentebestuur van Kampen preste de schippers Hendrik Geers Booi uit Hoogeveen en Geert van Eck op 18 december 1794 in 'dienst van den lande'. Het gemeentebestuur verzocht tollenaars hem vrij van tol door te laten en zegde toe de verschuldigde bedragen te betalen.¹⁶ Schipper Geert Goedkoop uit Zwolle kreeg op 2 december 1794 een presbrief die was ondertekend door de secretaris van de Oostenrijkse legatie in Den Haag. Zijn opdracht was naar Muiden te varen en zich daar te melden bij Jacob Therny, de commissaris van de Oostenrijkse keizer.

11 De rekeningen zijn te vinden in: NA, 2.01.14.04, 19 en 30.

12 *Militärische Bemerkungen*, 13-23. Zie ook De Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse zee- en landwezen*, deel V, 132-140.

13 *Groot Plakkaatboek* deel IX, 91, 103 en 118-123.

14 Mr. Jan Slicher was in 1781 aangesteld tot commissaris-generaal voor 's lands legersschepen door de Staten-Generaal. Naamindex op de commissieboeken van de Staten-Generaal 1576-1796, P-W, NA, 1.01.13. Zijn benoeming is terug te vinden in NA 1.01.06 inv. nr. 12293 benoemingen 1780-1790.

15 Het begrip 'presbrief' is waarschijnlijk een gangbare naam voor een requisitiebrief. Overigens werden presbrieven in 1794 nog afgegeven op orders van de Prins van Oranje Nassau. Zie het exemplaar in NA, ACL, 2.01.14.04, 25.

16 Zie het dossier van Hendrik Geers Booi ondertekend door de burgemeester van Kampen J.A. de Mist, NA, 2.01.14.04, 41.

Ik Ondergeschreeve *Commissaris Generaal*
van 's Lands *Leegerscheepen*, attesteere
by deezē; dat in gevolge de ordres
van de EDELE MOG. HEEREN
RAADEN VAN STAATE DER
VEREENIGDE NEDERLANDEN,

door my ten dienste van den Lande is aangenomen
en geprest, Schipper *Geert Goedkoop*
Burger en Poorter der *Stad Zwolle*
omme met zyn Schip (groot zoo hy doceeren moet)

ten spoedigste *zich te begeven tot Muiden in den*
Deelen aan de Heer Jacob J. Thunij ten dienste en voor
Rekening van zyn liefsenlyke Mayesteyt te Laaden
van Muel na Zutphen tegens 30 Rikda. Haver 6
Gulden en 8 Sater Muel 10 Gulden de Haver draagt te
Muiden na de Inladinge te Ontfangen de Stuerers Plak
te Zutphen by de Heer Jacob J. Thunij of zelvde
Enders daer de schipper verslegt is van de Enders van
Bergens taande te Opgenveeren of hy waer moet
laden of niet

Deeze in kennisde der waarheid by my ondertee-
kent, en myn ordinair Cachet daar op gezet, in
's Hage den 2 December 1794

Van Vliet

Schipper Geert Goedkoop uit Zwolle kreeg op 2 december 1794 deze presbrief uitgereikt. Collectie Nationaal Archief (Archief commissaris-liquidateur voor de gepreste schippers inv. nr. 41)

Daarna moest hij 'ten dienste en voor rekening van' de keizer haver en meel laden en naar Zutphen vervoeren. Bij het laden kreeg hij de halve vracht betaald. De rest zou worden uitbetaald bij aflevering.¹⁷ Op het vervoer waren 'de gebruikelijke voorwaarden inzake vracht- en liggelden' van toepassing. Het gedrukte document bevatte een logo van de instantie die opdracht gaf tot de pressing.

Presbrieven waren niet voor alle schippers prettige post. Velen van hen vreesden het gevaar waaraan hun schepen werden blootgesteld en probeerden dan ook alles om pressing te ontduiken. De schippers gebruikten uitvluchten en waren langer onderweg dan gebruikelijk. Kennelijk was die reactie bekend, want de Staten van Holland en West-Friesland bepaalden in juli 1794 dat schippers en schuifevoerders die tot het vervoeren van militie, vivres, ammunitie of andere goederen ten dienste van den lande werden geprest, verplicht waren zich met hun schepen 'promptelijk te doen gebruiken'. De straffen op ontduiking waren niet mals. Schippers die zich zonder geldige reden onttrokken aan een opgelegde pressing, liepen de kans dat ze zes maanden hun beroep niet mochten uitoefenen, dat hun vaartuigen 'een flinke tijd' aan de ketting kwamen te liggen en dat ze een boete van f 600,- moesten betalen. Ook konden ze tijdelijk uit het gilde worden gezet.¹⁸

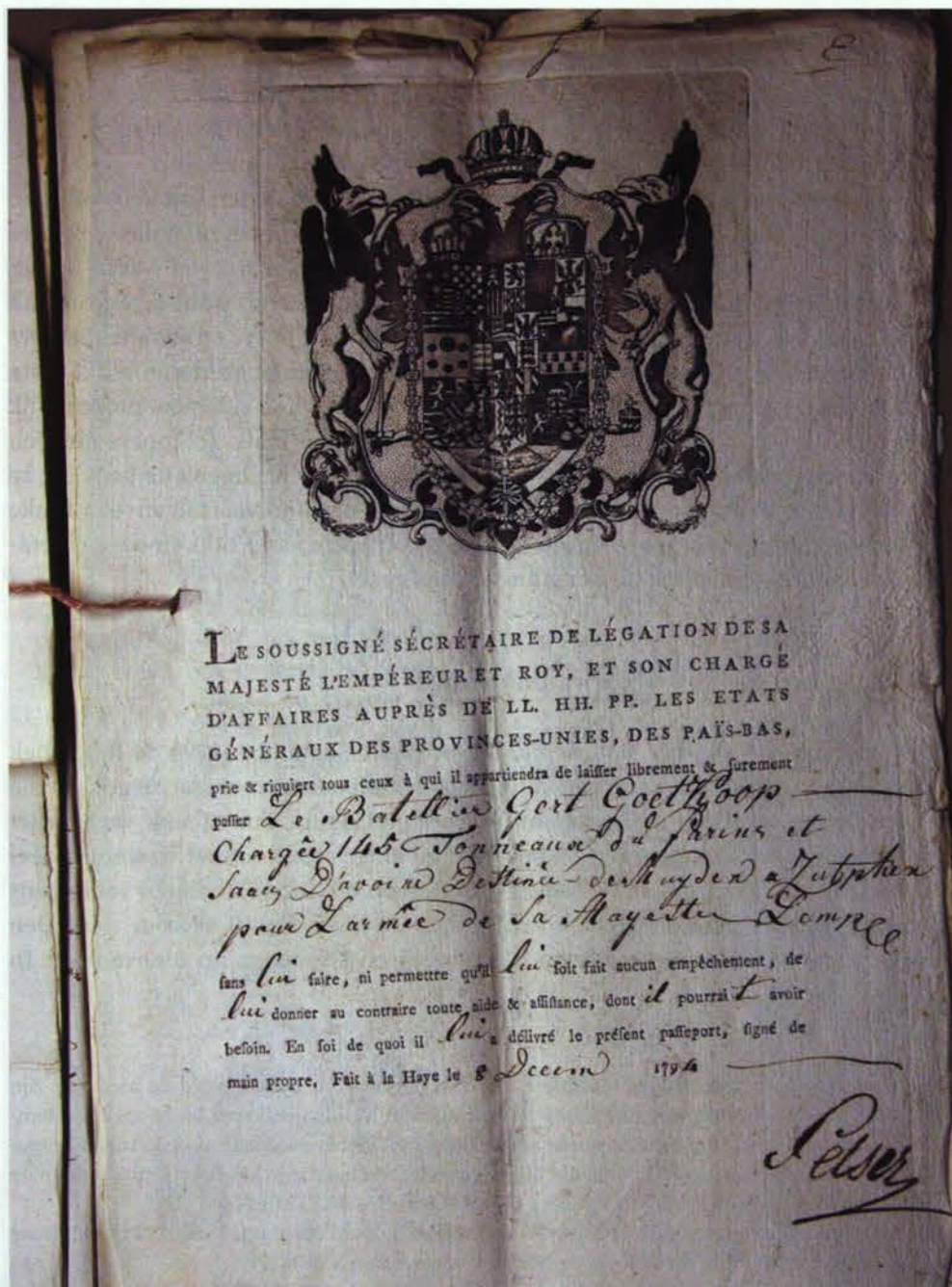
DE VIJAND VAN WELEER WORDT BONDGENOOT

De Franse troepen van het Noordelijke Leger die in september 1794 de Republiek binnentrokken, konden over de generaliteitslanden uitwaaiëren omdat de geallieerde troepen onder bevel van de hertogen van York en Coburg zich zonder veel verzet terugtrokken.¹⁹ Eerst belegerden en bezetten zij enige steden in het westelijke deel van de provincie, waaronder Willemstad en Bergen op Zoom. Ze lieten vervolgens de vesting Breda liggen en trokken verder naar de Maas. Op 10 oktober werd Den Bosch bezet, Venlo capituleerde op 24 oktober en Nijmegen op 8 november. In

17 Op 18 december kreeg hij in Muiden Ladschein nummer 11. Daarin werd de aard van zijn lading precies omschreven. Goedkoop lag maanden in Muiden en kreeg op 14 april toestemming om met zijn schip naar Zwolle te vertrekken. In 1799 bevestigden enkele getuigen tegenover de municipaliteit van Zwolle dat hij was overleden en dat zijn kinderen recht hadden op de vergoeding. Zie het prachtige dossier Goedkoop in NA, ACL, 2.01.14.04, 41.

18 Plakkaat van de staten van Holland en West-Friesland gepubliceerd op 18 juli 1794 in Den Haag in: Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam XW.25391

19 *Histoire militaire de la France*, deel 2, de 1715 à 1871 (Parijs 1992) 269-271; E. Bouchet, *La conquête de la Hollande en 1795, d'après les papiers inédits du Général Lemaire* (z.p., z.j.) 14-25. Zie ook: L. Jouan, *La campagne*, 130-131 en *The journals and correspondence of sir Harry Calvert*, 282-349.

Schipper Geert Goedkoop uit Zwolle kreeg op 8 december 1794 opdracht in Muiden lading in te nemen ten behoeve van Oostenrijkse troepen en die naar Zutphen te vervoeren. Collectie Nationaal Archief (Archief commissaris-liquidateur voor de gepreste schippers inv. nr. 41)

december 1794 stonden zij aan de Rijn. De snelle opmars had een zware wissel getrokken op de manschappen.²⁰

Direct na de uitroeping van de Bataafse Republiek werden op bevel van het Franse leger alle binnenvaartschepen aan de ketting gelegd. Dat kostte weinig moeite, want de schepen zaten al weken vast in het ijs. Een embargo werd ingesteld en alle ladingen werden gecontroleerd.²¹ De Franse douaniers hadden vooral oog voor goederen die bestemd waren geweest voor de Britse en Oostenrijkse troepen. De lading van de 91 schippers die voor rekening van de keizer van Oostenrijk onderweg waren, werden eind januari 1795 door 'de Fransche' in beslag genomen. Vaak bestond die uit vaten meel en zakken haver en soms uit vrachten hooi.²² Voor de Franse troepen waren de in beslag genomen ladingen een geschenk uit de hemel. Hun bevoorrading liet nog steeds te wensen over omdat de Nederlandse bevolking en masse weigerde betaling in assignaten te accepteren. In maart 1795 ontstond een crisissituatie. Bij dienstorder van 19 maart 1795 werd bepaald dat winkeliers en handelaars betaling in assignaten moesten aannemen. Toen kort daarna de dooi inviel, kwam de bevoorrading weer langzaam op gang, maar in bepaalde delen van het land duurde het nog weken voor de troepen behoorlijk te eten hadden.²³

Sommige binnenvaartschepen werden in de loop van het voorjaar van 1795 vrijgegeven, andere niet. Schipper Jan Derk Brinks uit Zwolle lag van 24 januari tot 18 april 1795 in Muiden. Nadat zijn Keulse schip van 70 last eindelijk was ontladen, kreeg hij opdracht met een lading haver en meel naar Venlo te varen. Hij declareerde in 1797 2,5 stuiver per last en f 525,- voor de ligdagen.²⁴ Om te voorzien in het gebrek aan logistieke middelen bepaalde het Franse leger in maart 1795 dat de oorlogscommissarissen en legerofficiërs voertuigen, paarden, wagens, schuiten en schepen, gebouwen, wagen- en schuitenvoerders konden requireren voor het transport van goederen. De stedelijke overheden kregen opdracht dergelijke verzoeken direct uit te voeren. De tarieven voor dergelijke diensten waren de gebruikelijke en zouden worden uitbetaald in assignaten.²⁵ Gebruikelijk was dat ze de 'halve vracht' vooruitbetaald kregen en dat de rest van de rekening na afloop werd verrekend.

20 Ibidem 17-18, waar hij citeert uit de memoires van een kapitein.

21 Uit het register blijkt dat schepen in beslag werden genomen in Muiden, Langerak, Kampen, Delft, Alphen aan den Rijn, Meppel, Rotterdam en Raamsdonk. NA, ACL, 2.01.14.04, 7 en 20.

22 NA, ACL, 7 20-44.

23 Bouchet, *La conquête de la Hollande en 1795*, 70-71 en 73-74.

24 Verklaring van het gemeentebestuur van Muiden van 22 maart 1803 in dossier Brinks in NA, ACL, 2.01.14.04, 41.

25 Arrest van 23 Germinal Jaar 3 (1795) van commissaris ordonnateur van het Noordelijke Leger in: NA, ACL, 2.01.14.04, 6. Het comité tot heil van het volk had op 11 april 1793 besloten de soldij voortaan alleen in assignaten uit te betalen. Bouchet, *La conquête de la Hollande*, 56-57.

In juni 1795 preste het Franse leger opnieuw een aantal schippers. De genie had een groot aantal binnenschepen nodig in verband met de bouw van een schipbrug over de Rijn.²⁶ Op 28 juni 1795 werd een overeenkomst gesloten tussen J.E. Richard “vertegenwoordiger van het Franse volk op missie bij het Noordelijke leger” en de afgevaardigden van HH HM (Van Sonsbeek en Lewe) benoemd bij deliberatie van 29 mei 1795.²⁷ Op grond van die overeenkomst werden 140 schippers in dienst van de Franse Republiek geprest. De commissaris-generaal voor ‘s Lands legerschepen zorgde voor de presbrieven.²⁸ Het grootste deel van de schepen werd zo snel mogelijk naar Arnhem gedirigeerd, terwijl 36 schepen in reserve werden gehouden in Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. Generaal J.F.A. DeJean, commandant van de genie van het Noordelijke Leger, hield de administratie bij en gaf de presmeester Jacob van der Ven f 11.000,- om voorschotten uit te kunnen betalen aan de schippers.²⁹

Na aankomst in Arnhem werd de gebruikelijke procedure gevolgd. De schepen werden geregistreerd en getaxeerd, terwijl de betaling inging vanaf het moment waarop de schippers uit hun woonplaats waren vertrokken. Schippers met schepen van dertig ton die in goede staat verkeerden, kregen per dag f 7,-; voor vaartuigen van veertig ton werd f 8,- betaald en het tarief voor schepen van meer dan veertig ton was f 9,- per dag.³⁰ De betaling vond plaats zolang de schepen in Franse dienst waren. Schippers die via Muiden naar Vreeswijk moesten varen, kregen voor die tocht een schadeloosstelling van f 20,-. Nadat proces verbaal was opgemaakt van de maten, zou iedere schipper het bedrag uitbetaald krijgen dat hij tegoed had tot het eind van de maand gerekend vanaf de dag waarop de brief van de presmeester (*lettre de presse*) was gedateerd. Alle volgende betalingen zouden in Utrecht op het hoofdkwartier van het Noordelijke Leger worden verricht, in contanten. De commissaris generaal van ‘s Lands legerschepen kreeg een gratificatie van f 15,- voor ieder schip voor onkosten en de presmeester f 200,- voor zijn inspanningen op voorwaarde dat hij erin slaagde de schepen binnen twee weken bij elkaar te krijgen.

26 De schipbrug werd in het voorjaar van 1796 gebouwd bij Düsseldorf voor de oversteek van het leger van Jourdan.

27 Over de vertegenwoordigers van het Volk op missie bij de legers zie: L. Fournier, *La campagne de 1794-1795 dans les Pays-Bas, deel I La conquête de la Belgique* (Parijs 1915) 15-37.

28 Een kopie van de tekst is te vinden in NA, ACL, 2.01.14.04, 26 en 28. De beste kopie is te vinden in 28. Zie ook de brief van Joh. Van den Bos en Aart Danser te Rotterdam in het dossier 56 van het Uitvoerend Bewind van 4 april 1800 in: NA, ACL, 2.01.14.04, 5.

29 Generaal DeJean (1749-1824) werd later minister van Defensie. Six, *Dictionnaire biographique des généraux et amiraux Français de la Révolution et de l'empire (1792-1814)*, deel 1 (Parijs 1934) 209.

30 Uit het overzicht van DeJean blijkt dat 14 schippers een dagloon van f 9,- kregen; 49 schippers een dagloon van f 8,- en 77 schippers een dagloon van f 7,-. NA, ACL, 2.01.14.04, 27.

DE VERZOeken OM SCHADEVERGOEDING

Tussen 1793 en 1796 hebben honderden Nederlandse beurtschippers uit alle delen van het land logistieke diensten verleend aan eenheden van de verschillende legers. Lang niet altijd kregen de schippers een presbrief uitgereikt. De schippers die in dienst van de verschillende overheden waren geprest, wilden – met of zonder presbrief en andere documenten – uitbetaling van hetgeen hun toekwam op grond van de gangbare regels.

Nadat de beloofde betaling uitbleef, richtte het hoofd van het Amsterdamse schippersgilde Jan van Stipriaan in mei 1796 een verzoek aan de Nationale Vergadering namens de tientallen schippers die in de winter van 1795 in Amsterdam en Muiden vast hadden gezeten.³¹ Omdat een aantal schippers maar de helft van de hen toegezegde betaling had ontvangen, vroeg Van Stipriaan aandacht voor de nood en bittere omstandigheden van de getroffen gezinnen. Hij verzocht de leden van de Nationale Vergadering de schippers zo spoedig mogelijk een voorschot uit te keren op de vergoeding en daarvan kennis te geven aan de gevolmachtigd minister van de Franse Republiek in Nederland. De vergadering besloot een kopie van het verzoek te overhandigen aan de commissaris van Buitenlandse Zaken.³² Omdat het ging om een contractueel vastgelegde betaling, lieten de leden van de commissie van Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering de Franse gevolmachtigd minister F. Noël op 9 juni 1796 weten dat zij zich de omstandigheden van de gepreste schippers aantrokken. De schippers werden “slachtoffers” genoemd van de inval van de Franse legers in de Bataafse Republiek en werden omschreven als “ijverige burgers die zowel achtenswaardig als nuttig waren in een land waar de koophandel de voornaamste bron van inkomsten uitmaakt”. Zij hadden moeten aanzien dat hun ladingen, terwijl ze in het ijs vastzaten, verbeurd waren verklaard en in beslag genomen. Eerder had de commissaris-ordonnateur van het Franse Noordelijke leger, de burger Genet, de schippers plechtig verzekerd dat de Franse Republiek “een evenredige vergoeding zou toestaan”.³³

Op 14 april 1797 ontving de Nationale Vergadering een missive van het Comité tot de Algemene Zaken van het Bondgenootschap te Lande naar aanleiding van een decreet dat op 3 april van dat jaar was uitgevaardigd door de raad van Dordrecht en de Merwede. Het decreet betrof het lot van de “arme en ongelukkige” schippers. Hun schepen waren gebruikt bij de bouw van een schipbrug over de Rijn, zonder dat zij daarvoor salaris hadden ontvangen. De raad vroeg de Nationale Vergadering zo

31 Zie bijvoorbeeld de presbrief op 3 december 1794 uitgereikt aan schipper Hannes Bolle uit Veendam die zich naar De Doelen in Muiden moest begeven om ten dienst van en voor rekening van Zijne Keizerlijke Majesteit haver en meel te laden. NA, ACL, 2.01.14.04, 41.

32 *Decreten der Nationale Vergadering* (DNV) IV, (juni 1796) 135-136.

33 Zie de tekst in DNV IV (Den Haag 1796) 186-190.

snel mogelijk te voorzien in de nood van de schippers, die nog steeds op hun geld wachtten. Omdat hun vorderingen waren gebaseerd op het akkoord dat op 28 juni 1795 was gesloten tussen de Bataafse en de Franse Republieken, vond de Nationale Vergadering dat deze moesten worden voldaan door de Franse regering. Aangezien de Nationale Vergadering geen directe maatregelen kon nemen, verwees zij naar het bericht dat zij op 1 maart 1797 had gezonden aan de commissie van Buitenlandse Zaken.³⁴

Het Uitvoerend Bewind besloot een enquête te houden. Op 21 en 22 april 1797 werden brieven verstuurd aan de stedelijke besturen met het verzoek opgave te doen van de kosten die waren gemaakt in verband met de oorlogsinspanningen.³⁵ De opgaven die binnenkwamen naar aanleiding van de enquête werden door de Nationale Vergadering aan het Comité tot de Algemene Zaken van het bondgenootschap te lande gezonden ter afdoening. Dit comité zond alle stukken op 9 februari 1799 aan het Uitvoerend Bewind.

Ondertussen lieten de schippers die waren ingezet bij de bouw van de schipbrug in de Rijn en nog niet volledig waren betaald, regelmatig van zich horen. Johannes van den Bosch, Aart Danser, Laurens van Jaarsveldt, Pieter Koning, Anthonie Schaap en de weduwe van Pieter Schaap wendden zich namens hun collega's op 31 december 1799 "andermaal" tot het Vertegenwoordigend Lichaam met het verzoek om uitkering van het openstaande bedrag. De 95 schippers hadden een vordering op Frankrijk voor niet betaalde diensten van f 95.317.³⁶ Zij hadden verschillende keren om betaling gevraagd en de deugdelijkheid van hun vorderingen aangetoond. Omdat er weinig handel werd gedreven, viel er nauwelijks iets te verdienen. De schippers leden dus erg onder de "algemene rampen van de oorlog". Hun schuldeisers zaten hen op de hielen en sommigen dreigden zelfs "huis en haard te verliezen" en met vrouw en kinderen in de bitterste armoede te worden gedompeld.³⁷

De Bataafse Republiek zat intussen met een soortgelijk probleem. De lopende rekeningen van de overheid konden alleen met de grootste moeite worden betaald. De Republiek werd geconfronteerd met enorme kosten als gevolg van de recente oorlog. Op grond van het vriendschapsverdrag van 16 mei 1795 moest de Bataafse Republiek Frankrijk f 100 miljoen betalen als "schadevergoeding" voor de kosten van de bevrijding. Daarbij kwamen de kosten van het onderhoud van 25.000 man Franse troepen in Nederland op grond van het verdrag van 27 juli 1795. Alleen met

het onderhoud van deze militairen was ongeveer f 10 miljoen per jaar gemoeid.³⁸ Omdat de inkomsten gelijk bleven, was de Bataafse overheid gedwongen leningen af te sluiten en buitengewone heffingen op te leggen.³⁹

Om een overzicht te houden op de uitgaven en eventuele tegenclaims te kunnen indienen, stelde het Uitvoerend Bewind op 11 juli 1798 de burger F.N. DeVillepoix aan tot commissaris-liquidateur "tot het examineren en verifiëren der nodige bescheiden en documenten en het vereffenen der differenten voor de gedane betalingen op de honderd miljoenen bij tractaat van 16 mei 1795 door deze aan de Franse republiek geaccordeerd alsmede tot de liquidatie van alle openstaande pretenties der beide Republieken en het termineren van alle daarover nog hangende reclames".⁴⁰ Voordat hij werd benoemd tot commissaris-liquidateur was DeVillepoix commissaris geweest tot de Vivres en Fourages bij het commissariaat der Franse troepen in soldij van de Bataafse Republiek. Hij wist dus precies hoeveel een en ander kostte.⁴¹ De burger A.S. Abbema werd ook in de commissie benoemd. Hem werd verzocht de nodige "elucidatie en assistentie" te presteren. De twee commissarissen kregen een staf van drie ambtenaren.⁴² Namens Frankrijk werd de heer Derville, commissaris-ordonnateur, benoemd in een soortgelijke functie.⁴³

DeVillepoix kreeg opdracht de nodige bescheiden en documenten te "examineren en te verifiëren" en het "different voor de gedane betalingen op de honderd miljoen der bij tractaat van 16 mei 1795 door deze aan de Franse Republiek geaccordeerd te vereffenen alsmede alle openstaande pretenties der beide Republieken te liquideren en alle daarover hangende reclames te termineren".⁴⁴

38 In de *Almanak der Bataafsche omwenteling 1802* staat een keurige staat met de betalingen die waren gedaan en nog moesten worden gedaan.

39 NS 79 van 2 april 1831, Tweede Bijvoegsel en T. Pfeil, *Tot redding van het vaderland, het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataaf-Franse Tijd 1795-1810* (Amsterdam 1998) 545-549.

40 Zie het Besluit 15 van 16 juli 1798 van het Intermediair Uitvoerend Bewind in NA 2.01.14.04, 1. Zie ook NA, Archief Rekenkamer 2.01.01.01, 584.

41 Dat commissariaat was op 20 maart 1797 ingesteld ter vervanging van het comité van administratie der Franse troepen in soldij der Bataafse Republiek dat van 9 oktober 1795 dateerde. Problemen van boekhoudkundige aard waren de oorzaak voor de opheffing van het comité anderhalf jaar later en de instelling van het commissariaat. Zie de inleiding bij dat archief in NA, 2.01.14.03.

42 Secretet besluit letter K van 22 december 1802, ondertekend door Canneman, in: NA ACL 2.01.14.04, 1.

43 J.B. Manger, *Recherches sur les relations économiques entre la France et la Hollande pendant la Révolution Française (1785-1795)* (Amsterdam 1923) 105.

44 Zie het besluit 1 van 11 juli 1800 in: NA, Archief van het ministerie van Oorlog 1795-1813; NA, ACL, 2. 01.14.04, 1, 4 (7 augustus en 22 september).

34 DNV XIV (april 1797) 250.

35 De stukken die werden ingezonden zijn te vinden in NA, ACL, 2.01.14.04, 30.

36 De 45 schippers hadden f 41.430,- ontvangen. NA, ACL, 2.01.14.04, 27.

37 Op grond van boedelinventarissen onderzocht door Van Holk woonden veel opvarenden aan boord. De term 'huis en haard' moet daarom met een korrel zout worden genomen.

A.F.L. Holk, *Archeologie van de binnenvaart* (Groningen 1997) 117-118.

HET ONDERZOEK NAAR DE CLAIMS VAN DE SCHIPPERS

Ondertussen lagen de claims van de schippers nog steeds op betaling te wachten. Het Uitvoerend Bewind had alle aanvragen om vergoeding "in advies" gehouden. Daarvoor bestonden goede redenen. Ten eerste was de zaak van de schippers nogal ingewikkeld omdat niet duidelijk was wie welke kosten moest betalen, ten tweede was er in staatkundig opzicht sprake van ingrijpende veranderingen sinds 1793 en ten derde bestond er geen duidelijkheid over het beleid ten aanzien van oorlogsschade. Toch wilde de Agent van Oorlog de zaak "op korte termijn" afdoen. Daarom stelde hij voor het dossier van de schippers in handen te stellen van DeVillepoix en hem te laten bekijken welke bedragen de Bataafse Republiek moest betalen en welke bedragen in rekening konden worden gebracht bij de Franse Republiek en andere buitenlandse overheden. Bij secreet besluit van 12 februari 1800 belastte het Uitvoerend Bewind hem met de liquidatie van de vorderingen van de schippers die in 1793, 1794 en 1795 waren geprest.⁴⁵ Hij moest de claims verdelen in categorieën en proberen bij Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk geld los te krijgen om de openstaande claims te betalen.⁴⁶ Hij zou voortaan alle correspondentie afhandelen.⁴⁷

In de herfst van 1800 maakte DeVillepoix een begin met deze nieuwe werkzaamheden. Het Uitvoerend Bewind stond hem toe drie klerken aan te stellen.⁴⁸ Hij verzocht de departementale besturen vervolgens hem te laten weten of de voormalige gewesten of de steden in die gewesten vorderingen hadden inzake contracten, overgaven of leveranties die dateerden uit de periode tussen 28 mei en 29 juli 1795.⁴⁹ Op 7 maart 1801 volgde een verzoek om fondsen voor de betaling van daggelden en bureaunkosten. Een maand later stuurde hij het Uitvoerend Bewind een rapport over de voortgang van de liquidatie.⁵⁰ Het duurde evenwel langer dan gedacht voor DeVillepoix een juist beeld had van de omvang van de claims en van de juridische context. Hij moest bij verschillende instanties en personen inlichtingen en bewijsstukken opvragen en het duurde lang voordat hij de informatie had die hij wilde.⁵¹

45 Brief van de nationale Rekenkamer van 19 mei 1802 over een bedrag dat in 1796 teveel was gestort in de kas van de Franse belastingen en dat moest worden gecrediteerd NA, ACL, 2.01.14.04, 1.

46 Secreet besluit van 12 februari 1800. NA, ACL, 2.01.14.04, 26.

47 Zie alle brieven in: NA, ACL, 2.01.14.04, 5.

48 Agenda van uitgaande stukken. NA, ACL, 2.01.14.04, 6.

49 Extract uit de notulen van de commissie tot administratie der Financie over het voormalig gewest Zeeland. NA Collectie Dassevael 2.21.048, 11.

50 Agenda van uitgaande stukken. NA, ACL, 2.01.14.04, 6.

51 Agenda van uitgaande stukken. NA, ACL, 2.01.14.04, 4.

Op 18 maart 1802 stuurde hij het Staatsbewind een rapport, naar aanleiding van de claims van de schippers uit de jaren 1793 tot 1795.⁵² Volgens hem vormden de claims van de 94 schippers die in juli 1795 waren geprest een "liquide post". Nog niet duidelijk was wie de openstaande rekening moest betalen. Er lagen ook claims van 140 schippers die in 1793 tijdens de invasie van het Franse leger onder generaal Dumouriez waren geprest. Zij hadden declaraties ingediend voor in totaal f 33.012,19. DeVillepoix merkte bij dat overzicht op dat een groot deel van de rekeningen niet of nauwelijks was voorzien van bewijsstukken.⁵³

Op 26 juli 1802 besloot de commissie van Financiën van het Staatsbewind dat het contract dat op 28 juni 1795 was gesloten tussen de gecommiteerden van Hunne Hoogmogende en de Franse ambtenaar Richard wettig was.⁵⁴ Daarmee was de liquiditeit van de claims van categorie A een feit. De commissie vond dat het ging om een wettige schuld van de Franse Republiek, dat de pressing had plaatsgevonden tengevolge van een uitdrukkelijke opdracht van de Bataafse regering en dat het daarom van de hoogste onbillijkheid zou getuigen wanneer de claims van de schippers werden doorgestuurd naar de Franse regering.⁵⁵ De schippers hadden voldaan aan de verplichtingen die hen waren opgelegd. De Bataafse Republiek zou zorgen dat rekeningen bij voorschot werden betaald. Het bedrag werd doorberekend aan de Franse Republiek.⁵⁶

Er kwam dus geld vrij om de openstaande rekeningen van de schippers te voldoen. Op 27 juli 1802 werd een advertentie geplaatst in de *Bataafse Staatscourant*.⁵⁷ Deze bevatte een aantal voorwaarden, zoals het overleggen van bewijsstukken. De advertentie veroorzaakte "veel beweging" in de schipperswereld. Uiteraard keken degenen die al jaren op hun geld zaten te wachten, reikhalzend uit naar het moment van betaling.⁵⁸ Op 12 oktober 1802 verzocht DeVillepoix alle schippers die nog geen declaratie hadden ingestuurd dat alsnog binnen vier maanden te doen.⁵⁹

Anders was het gesteld met de vorderingen van de schippers die in 1793 waren geprest ten tijde van de eerste invasie van het Franse leger. Ze waren in sommige

52 Zie het gelijknamige rapport. NA, ACL, 2.01.14.04, 2.

53 Agenda van uitgaande stukken. NA, ACL, 2.01.14.04, 4.

54 Articles convenus entre le Représentant du peuple Français Richard en mission près l'armée du Nord et les citoyens Loncq et Heldewier au nom du Comité Militaire de L.L. H.H. P.P. les Etats-Generaux des Provinces-Unies, spécialement autorisées à ces effet. NA, Archief Canneman, 2.21.005.30, 27.

55 Besluit La JJ van het Staatsbewind van maandag 27 juli 1802. NA, ACL, 2.01.14.04, 1.

56 Zie de Generale Recapitulatie van alle onbetaalde pretensiën wegens gepresterde diensten van de scheepsvragten. NA, ACL, 2.01.14.04, 8.

57 *Bataafse Staatscourant* van juli 1802. Zie ook tabel 4.

58 Brief van de gecommiteerde A. Baart. NA, ACL, 2.01.14.04, 6.

59 Zie de brief van Gesina Becherer uit Rotterdam van 10 juni 1803 in het dossier van die dag. NA, ACL, 2.01.14.04, 1. Zie ook de advertentie van die datum in de *Bataafse Staatscourant*.

gevallen gedwongen door gemeentebesturen op bevel van het Franse leger. Het probleem lag in de aard van de vorderingen. Het grootste deel van de rekeningen was niet voorzien van enig bewijs. Maar zelfs al waren die bewijzen er geweest, dan nog vond de Bataafse Republiek dat ze niet aansprakelijk was voor deze kosten omdat ze werden beschouwd als gewone oorlogskosten en niet als een contractuele verplichting van de Republiek.

HET BELEID MET BETREKKING TOT VERGOEDINGEN

Toen het Uitvoerend Bewind in februari 1800 DeVillepoix opdracht gaf de vorderingen van de schippers die in 1793, 1794 en 1795 waren geprest te liquideren, was onduidelijk of die kosten inderdaad door de Bataafse Republiek zouden worden vergoed. Op 26 juli 1799 had de commissie Van de Kastele een rapport uitgebracht naar aanleiding van honderden soortgelijke verzoeken tot vergoeding van schade die was aangericht in de periode 1793-1795. De conclusie van het rapport luidde: "het is onmogelijk de schade door de oorlog toegebracht, aan allen te vergoeden. Onderzoek had aangetoond dat de schade die was aangericht door de inundaties in 1672 en in 1748 nimmer was vergoed."⁶⁰ Op 15 augustus 1799 besloot het Uitvoerend Bewind naar aanleiding van het rapport van de commissie Van de Kastele schade die was aangericht als gevolg van oorlogshandelingen niet te vergoeden.⁶¹ Het Bewind was echter van mening dat uitgaven voor voortzetting van de oorlog, bevordering van krijgsoperaties of de afwering van de vijand, uitgaven waren van openbare noodzakelijkheid. Burgers konden en mochten zich niet onttrekken aan dergelijke verplichtingen.⁶² Het zag er niet gunstig uit voor de schippers.

De inkt van voornoemd besluit was nauwelijks droog toen in september 1799 Britse en Russische troepen op de kust van Noord-Holland landden. Als gevolg van de voorbereidingen, leveranties, requisities ten behoeve van en schade door oorlogshandelingen, overspoelde een nieuwe stroom verzoeken om schadevergoeding de overheid. Opnieuw werd een commissie van onderzoek ingesteld. Een deel van de verzoeken die in de herfst van 1799 werden ingediend, was afkomstig van personen die logistieke diensten hadden verleend aan de Bataafse en Franse legers. Op 8 augustus 1799 vaardigde het Uitvoerend Bewind een publicatie uit waarin werd bepaald dat ieder lid van de samenleving verplicht was, de maatschappij tegen "behoorlijke

⁶⁰ De tekst van dat rapport is te vinden in de bijlagen bij de vergadering van 26 juli 1799 NA, Archief wetgevend college, 2.01.01.01, 66.

⁶¹ Publicatie van het Uitvoerend Bewind van 15 augustus 1799 in Publicatiën en Proclamatien van de Nationale Vergadering, de Constituerende Vergadering, van het Uitvoerend Bewind, van het Staatsbewind van de Raadspensionaris en van de koning van Holland. NA, 2.01.40.02, 48.

⁶² Decreet van 17 september 1800. NA, Collectie Dassevael, 190.

schadeloosstelling" ten dienste te staan. Daarbij werd teruggegrepen op de publicatie van 4 juli 1798 waarin straffen werden vastgesteld wanneer schippers, vissers, loodslieden en hun knechts weigerden op requisitie van gemeentebesturen het land ten dienste te staan. De publicatie van 4 juli 1798 werd ook van toepassing verklaard op voerlieden, wagnaars en hun knechts.⁶³

De commissie was zich bewust van het feit dat de overheid geen geld had, maar stelde voor de meest behoeftigen, die door het vernielen van hun woningen en vee totaal aan de bedelstaf waren geraakt, enigermate in "hun akelige toestand" te ondersteunen. Middelen die konden worden ingezet voor dat doel waren de vierde en vijfde termijn of het geven van remissie op de verponding. De commissie liet de beslissing aan het Vertegenwoordigend Lichaam. Om de getroffen direct te kunnen helpen, werd in december 1799 een landelijke collecte uitgeschreven, zoals in maart van dat jaar ook was gebeurd ten behoeve van de slachtoffers van de overstroming die grote delen van de Republiek had getroffen.⁶⁴ Het Uitvoerend Bedwind besloot op 4 december 1799 dat de landelijke collecte ten bate van de slachtoffers op één en dezelfde dag zou worden gehouden in de hele republiek.⁶⁵

Ondertussen nam de politieke druk toe het beleid bij te stellen. Het Vertegenwoordigend Lichaam boog zich nogmaals over de kwestie. In het voorjaar van 1801 kwam de commissie De Leeuw met een advies "inzake de handelwijze bij verzoeken om schadevergoeding wegens geleverde schuit – en wagenvrachten en vergoeding voor vermiste rijtuigen en paarden tijdens de vijandelijke invasie van Britse en Russische troepen". Schuit- en wagenvrachten waren in tijden van oorlog altijd betaald, ook wanneer andere schade niet waren vergoed. De commissie was van mening dat de transporten even onontbeerlijk waren voor de goede werking van het leger als de voorziening met spijs en drank. De requisitie van schuiten en wagens was bovendien niet een schade die het hele volk werd toegebracht maar een specifiek deel ervan. In de publicatie van 8 augustus 1799 was bovendien een "behoorlijke schadevergoeding" beloofd aan "alle schippers, vissers en loodslieden, mitsgaders, voerlieden, wagnaars en hun knechts", die logistieke diensten hadden moeten verlenen. De gemeentebesturen hadden met instemming van de departementale besturen vergoeding van kosten toegezegd. De agent van Financiën had de financiële commissies gevraagd om opgaven van de schade bij de gemeentebesturen, zodat die door de Generaliteitsrekenkamer konden worden geliquideerd. Vergoeding van de gerequi-

⁶³ Publicatie van het Uitvoerend Bewind van 8 augustus 1799. NA, Collectie gedrukte staatsstukken, 2.01.40.02, 47.

⁶⁴ De Republiek was in de winter van 1799 getroffen door een overstroming. Het Vertegenwoordigend Lichaam had een landelijke inzameling bevolen die werd gehouden op 19 maart 1799.

⁶⁵ Extract uit het register der besluiten van de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks van 26 november 1799. NA Collectie Dassevael, 2.21.048, 10. Zie ook NA, Collectie gedrukte staatsstukken, 2.01.40.02, 47.

reerde schuit – en wagenvrachten was niet zozeer een zaak van schadevergoeding zoals de commissie Van de Kastele had bedoeld, maar een zaak van betaling voor diensten die waren geleverd op uitdrukkelijk bevel van het hoogste gezag binnen de Republiek.⁶⁶

Op 10 april 1801 kwam de commissie De Leeuw tot de conclusie dat de commissie Van de Kastele vergoeding voor requisities van schuiten en wagens in tijd van oorlog ten onrechte had beschouwd als een vergoeding voor oorlogsrampen. Er was sprake van betaling voor kosten zonder welke het land zich niet had kunnen verdedigen. Enkele weken later besloot het Staatsbewind tot vergoeding over te gaan van een deel van de kosten.

DE UITBETALING AAN DE SCHIPPERS

Op 27 september 1802 besloot het Staatsbewind naar aanleiding van het advies van de commissie van Financiën de resterende (nog onvoldane) claims van de schippers die in 1795 waren geprest, te betalen uit de twintigste post van de vierde som van de Algemene begroting van staatsbehoeften voor 1801. Op die post was geld gereserveerd voor het onderhoud van de Franse troepen in soldij van de Bataafse Republiek.⁶⁷ Een bedrag van f 30.000,- werd "provisioneel" ter beschikking gesteld voor de uitbetaling van bedragen in contanten.⁶⁸ DeVillepoix werd belast met de finale afdoening en liquidatie van de openstaande pretenties van de gepreste schippers.⁶⁹ De schippers kregen echter geen volledige vergoeding. De betaling van de 95 schippers die in juni 1795 waren geprest voor de schipbrug bij Düsseldorf vond plaats met een korting van 20 procent. De vorderingen van de schippers die in 1793 waren geprest, kwamen niet voor vergoeding in aanmerking omdat de Republiek toen in oorlog was met Frankrijk en de schippers waren geprest door gemeenten in opdracht van het Franse leger. Andere vorderingen werden betaald met een korting van 30 procent.⁷⁰ Vorderingen van minder dan f 100,- werden contant betaald, omdat het moeilijk was ze in papiergeld te converteren. De commissaris-liquidateur

66 Extract uit het register der besluiten van de Eerste Kamer van 19 maart 1801. NA, Collectie Dassevael, 2.21.048, 10 (map oorlogsschaden).

67 In de vierde post werd geld gereserveerd voor het onderhoud van de Franse troepen op het grondgebied van de Bataafse Republiek.

68 Secreet Besluit Litt. Z. van 27 september 1802. NA, Archief Staatsbewind, 2.01.01.05, 411.

69 Secreet besluit letter Q van het Staatsbewind van 27 september 1802. NA, 2.01.14.04, 1. Zie ook de rekening en verantwoording van DeVillepoix, ibidem, 17.

70 Dit decreet was binnengekomen bij het Uitvoerend Bewind op 5 juni en nader vermeld in de notulen van 15 juni 1799 no. 42. Zie het secreet besluit van 27 september 1802 lett Q. NA, ACL, 2.01.14.04, 1 en NA, 2.01.01.05, 411.

Rekening en verantwoording van F.N. DeVillepoix commissaris ter generale liquidatie van alle openstaande pretensies tussen de Franse en de Bataafse Republiek, bij besluit van het Staatsbewind dato 27 september 1802 litt. Q benoemd en gecommiteerd tot de liquidatie en finale afbetaling der gepresterde scheepsvrachten, legdagen en andere daartoe betrekkelijke onkosten lopende van den 1ste november 1802 tot en met ultimo mei 1804 (bedragen afgerond in guldens)

Ontvangst	bedrag	Uitgaaf in contanten	bedrag
November 1802	30.000,-	A. 94 Schippers die gediend hebben bij de schipbrug in Düsseldorf in 1796 volgens de daarvan geformeerde lijst door de generaal DeJean (korting 20%)	72.431,-
Van de Thesaurier generaal en Raden van Financiën			
Januari 1803	30.000,-	B. Schippers die in 1793 tijdens de eerste invasie van de Franse Armée onder de generaal Dumouriez onderscheide diensten hadden geleverd volgens de resolutie van 27 september 1802	Nihil
Van de Thesaurier generaal en Raden van Financiën			
Juni 1803	52.395,-	C. 48 Schippers die in het jaar 1795 tijdens de laatste inrukking der Franse troupes in deze Republiek en wel tot den 16de mei 1795 en dus voor het sluiten van het tractaat in requisitie zijn gesteld (korting 30%)	8.726,-
Van de Thesaurier generaal en Raden van Financiën			
		D. 13 schippers die tussen 16 mei en 29 juli 1795, dus na het sluiten van het tractaat en voor het vaststellen der Articles convenus op order der Franse autoriteiten in requisitie waren gesteld (korting 30%)	4.043,-
		E, F. 15 schippers die voor rekening van Engeland of Oostenrijk voeren en wier schepen of ladingen in beslag waren genomen door Franse troepen en die geen halve vracht op rekening hadden ontvangen. Omdat alle uitkeringen minder dan f 100,- bedroegen, kregen zij die contant.	716,-
		G. 67 schippers die bij het overgaan van de steden Arnhem en Nijmegen door Franse autoriteiten in beslag zijn genomen en schipbruggen hadden moeten vormen in Nijmegen, Pannerden en Emmerik.	13.003,-
		H. 12 schippers die in mei 1795 door het land op requisitie van de Franse autoriteiten, gedeeltelijk voor en gedeeltelijk na de ondertekening van het traktaat van 16 mei 1795 ten dienste van de Franse armée een schipbrug hadden moeten vormen bij Westervoort van 7 maart tot 29 juli 1795 of 142 dagen (korting 30%)	7.276,-*
		Transport- en reiskosten	166,-
		Overschot in kassa op 31 mei 1804	6.031,-
Totaal	112.393,-		106.364,-

Bron: Rekening en Verantwoording van F.N. DeVillepoix. NA, ACL, 2.01.14.04, 17. NB inv. nr. 18 bevat de kwitanties die hoorden bij lijst A. DeVillepoix vermeldde in de namen van alle schippers die een uitkering kregen.

* De berekening van de kosten van legdagen werd gemaakt door DeVillepoix in Arnhem op 2 augustus 1803. NA, ACL, 2.01.14.04, 23. De schade bedroeg f 10.394,- hetgeen onder aftrek van 30% een bedrag opleverde van f 7.276,-. Het bedrag werd uitbetaald aan de gevolmachtigde Abraham van Kesteren. Zie ook het Rekening Courant overzicht van 3 mei 1804. NA, ACL, 2.01.14.04, 37.

moest van alle transacties een behoorlijke Rekening en Verantwoording opstellen volgens het vierde en vijfde lid van het besluit van 27 september 1799. Alle stukken die betrekking hadden op de "generale liquidatie met het Franse gouvernement" en die bij wijze van voorschot door het Bataafse gouvernement waren betaald, moesten worden overhandigd aan de Nationale Rekenkamer.⁷¹

Tussen december 1802 en januari 1805 volgde de uitkering van de vergoedingen aan de gepreste schippers.⁷² Soms meldden de schippers zich in persoon om deze in ontvangst te nemen, vaak lieten zij een vertegenwoordiger deze handeling verrichten.⁷³ In totaal kregen 348 schippers of hun nabestaanden tussen 1802 en 1805 een uitkering.

TOT BESLUIT

De zaak van de gepreste schippers vormt een interessant dossier. Allereerst omdat het 'Archief van de Commissaris Liquidateur voor de pretensiën van de gepreste schippers' veel nieuwe informatie bevat over de (gedwongen) bijdragen die schippers verleenden aan de oorlogsinspanningen en de moeilijkheden die velen van hen hadden om voor hun diensten volledige betaling te verkrijgen. Voorts biedt het archief ook aanknopingspunten voor nader onderzoek. Het archief van het ministerie van Marine bevat veel informatie over een grootschalige pressing in 1798 toen de eerste voorbereidingen werden getroffen voor de invasie van Groot-Brittannië. Omdat de schippers die in 1795 waren geprest op dat moment nog steeds geen geld hadden ontvangen, weigerden zij aanvankelijk mee te werken.⁷⁴ Een jaar later, tijdens de inval van de Britse en Russische troepen in Noord-Holland, hadden de Bataafse en Franse troepen opnieuw extra transportcapaciteit nodig. Ook bij de vloot die vanaf 1803 in Boulogne werd opgebouwd en in de winter van 1813-1814, volgde de inzet van schippers en wagenrijders ten dienste van Franse, Russische en Pruisische troepen. Iedere keer was de belofte van een redelijke vergoeding voor de verleende diensten aanleiding tot uitgebreide discussie en duurde het jaren voordat de rekeningen werden vereffend. Vaak moesten de schippers jaren aandringen.⁷⁵

71 Instructie van 27 september 1802 in NA Archief staatsbewind, secrete notulen van het Staatsbewind van 15 juni tot 30 oktober 1802, 2.01.01.05, 411. Een duidelijk leesbare versie is te vinden in NA, ACL, 2.01.14.04, 39 in een dossier van 8 december 1807.

72 Zie de gekwiteerde declaraties in NA, ACL, 2.01.14.04, 18-24.

73 Hendrik Ouboter uit Den Haag werd door een aantal schippers hiertoe gemachtigd. Zie de dossiers in NA comm. Liquidateur van de gepreste schippers 2.01.14.04 inv. nrs. 24.

74 Brief van 12 maart 1798 van de Agent van Marine aan de raad van Dordrecht. NA departement van Marine, 2.01.29.01, 410 56-58.

Het archief geeft een goede indruk van de manier waarop de schippers werden ingezet bij de logistieke verzorging van de verschillende legers en illustreert hoe het denken over schadevergoeding veranderde. Nadat de commissie Van de Kastele in 1799 probeerde de vergoeding van de kosten af te wentelen op de oorlogsomstandigheden en de slechte financiële situatie van de Republiek, werd onder druk van de commissie De Leeuw in 1801 besloten de gepreste schippers een vergoeding te betalen. Het bewind realiseerde zich dat het toezeggingen moest nakomen. Als gevolg van de benarde financiële positie van de overheid moesten de schippers jaren wachten op de – gedeeltelijke – vergoeding voor verleende diensten. De overheid nam hierbij tot ver in de negentiende eeuw het standpunt in dat schade als gevolg van oorlogshandelingen niet werd vergoed. Desondanks waren er uitzonderingen.⁷⁶

De zaak van de gepreste schippers is ook interessant omdat zij een eerste schakel vormt in een keten van verrekening van onderlinge vorderingen tussen de Bataafse en de Franse Republieken. In juli 1798 werd die taak opgedragen aan F.N. DeVillepoix en zijn Franse evenknie Derville. Hun werkzaamheden bleken ingewikkeld en politiek gevoelig. Bovendien weigerde Frankrijk aanvankelijk te betalen. Eind december 1804 stelde DeVillepoix een *Etat Approximatif* op van de bedragen die de Bataafse Republiek tussen 1797 en 1804 aan haar Franse bondgenoot had betaald of voorschoten. Volgens zijn berekeningen had de Bataafse Republiek f 74 miljoen betaald voor het onderhoud van de Franse troepen op Nederlandse bodem en f 7,4 miljoen voorgesloten voor allerlei zaken. Onder het laatste vielen het bedrag van f 91.483,- dat aan de schippers die de schipbrug bij Düsseldorf hadden gevormd was betaald, alsook een bedrag van f 277.392,- voor andere vergoedingen aan diverse schippers. Waarschijnlijk dateerden die van de grote pressing waartoe in het voorjaar van 1798 werd besloten in verband met de voorbereiding van de invasie in Groot-Brittannië.⁷⁷

In juli 1814, bijna tien jaar nadat DeVillepoix zijn functie als commissaris-liquidateur had neergelegd, werd Elias Canneman, voormalig hoofdamtenaar op het ministerie van Financiën, door koning Willem I benoemd tot commissaris-liquidateur met de Franse Kroon.⁷⁸ De instructie die hij in december 1814 uit handen van de koning kreeg, betrof in eerste instantie de vereffening van onvoldane vorderingen uit de periode 1810-1813. Er lagen toen tienduizenden claims van mensen die geld tegood meenden te hebben van de Franse regering. Bij elkaar vertegenwoordigden zij een

75 In 1798 volgde de pressing van honderden schippers in verband met de voorbereiding van de invasie van Groot-Brittannië, in 1799 in verband met de inval van de Britse en Russische legers. Tussen 1802 en 1805 werden opnieuw op grote schaal schippers geprest en tussen 1813 en 1814 was er opnieuw sprake van gedwongen dienstverlening.

76 Zie het soeverein besluit van 5 januari 1815.

77 Zie daartoe NA, Archief departement van Marine, 2.01.29.01, 410 en 411.

78 Zie het KB 28 van 20 juli 1814 in NA 2.02.01, 38.

bedrag dat groter was dan het bedrag dat openstond op de *Etat approximatif* van DeVillepoix uit 1805. Tussen 1814 en 1817 diende Canneman namens Nederlandse burgers, instellingen en overheden claims in bij de Franse regering voor meer dan Ffr 200 miljoen oftewel f 100 miljoen, op grond van afspraken gemaakt in de vredesverdragen van 1814 en 1815. Na jarenlange onderhandelingen, bleek Frankrijk in het voorjaar van 1818 slechts bereid een deel van de ingediende claims te vereffenen. Ook dat gebeurde met korting. Het duurde tot 1827 voordat de laatste claims waren betaald.⁷⁹

De binnenvaartschippers leverden tijdens de periode 1795-1815 een onderbelichte maar belangrijke logistieke prestatie. Net als een reeks andere belanghebbenden moesten zij veel moeite doen om een passende vergoeding voor hun inspanningen te krijgen. De rol die de binnenvaartschippers speelden in de Bataafs-Franse tijd verdient daarom nadere bestudering om op juiste waarde te worden geschat.

HUGO LANDHEER (1952) is historicus. Hij promoveerde in 2004 aan de Radboud Universiteit in Nijmegen op *Kerkbouw op krediet. De financiering van de kerkbouw in de bisdommen Haarlem en Rotterdam gedurende de periode 1795-1965*. Zijn belangstelling gaat vooral uit naar financieel-economische onderwerpen en naar schadevergoeding in de Bataafse-Franse tijd in het bijzonder. Daarnaast doet Landheer onderzoek naar maritiem-historische onderwerpen, zoals krijgsvangsten Nederlands marinepersoneel.

79 Zie het rapport van de CG van Oorlog van 28 augustus 1827 in het dossier van het KB 69 van 2 september 1827 in NA Archief staatssecretarie Willem I 2.0201 inv. nr 2809.

De tunneldeur van de Tuva

Reconstructie van een torpedering en het veiligheidsbeleid aan boord, 2 oktober 1941

MARTINE VAN DER WIELEN-DE GOEDE

Het Nederlandse motorvrachtschip *Tuva* zonk op 2 oktober 1941 na een torpedering. De in dit artikel beschreven reconstructie van de gang van zaken vereiste een kritische beschouwing van veel tegenstrijdige gegevens.¹ Ook al tijdens de oorlog speurde de Buitengewone Raad voor de Scheepvaart te Londen met moeite naar de ware toedracht van scheepsrampen.

De Buitengewone Raad voor de Scheepvaart werd begin 1941 geïnstalleerd door de Nederlandse regering in ballingschap. Over scheepsverliezen na torpedering volgden 51 uitspraken, waaronder die over de *Tuva*-ramp.² De raad stelde na constatering van nalatigheid of gemaakte fouten zo nodig nieuwe veiligheidsvoorschriften op.³ Die zijn tijdens de oorlog twee maal opgenomen in omvangrijke aanvullingen op het Schepenbesluit.⁴

De gegevens over de torpedering van de *Tuva* variëren van koelbloedig genoteerde feiten tot emotionele getuigenissen na een traumatische ervaring. De hier gegeven analyse berust op vergelijking van literatuur met archiefmateriaal.⁵ Een

- 1 Met dank aan ir. H.O. Bussemaker, LTZT2 KMR b.d., H. Harmsen, KLTZ b.d. en drs. J. van den Eijnde, veiligheidskundige.
- 2 De raad behandelde 82 scheepsverliezen als gevolg van torpedering. Bij 31 hiervan volstond afhandeling door een commissie zonder nader onderzoek. J. Vos, *Inventaris van het archief van de Buitengewone Raad voor de Scheepvaart te Londen, 1940-1946* (Den Haag 1975) 2; Admiralty Naval Staff, Trade Division, *British and foreign merchant vessels lost or damaged by enemy action during Second World War, including a statistical summary of the war on British, allied and neutral shipping* (Londen 1945).
- 3 A.M.G. Smit, *Varen, vechten of berechten. Nederlandse maritieme rechtspraak op het grondgebied van Groot Brittannië gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Arnhem 1991).
- 4 Algemene Maatregel van Bestuur voortvloeiend uit de Schepenwet 1931. Staatsblad 1932 S563.
- 5 Archief Buitengewone Raad voor de Scheepvaart te Londen. Nationaal Archief (NA) 2.16.31, 19-229; Londense Collectie Koopvaardij (LOCK), Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) 338; Collectie Bezemer met aantekeningen uit de Londense Admiralty-archieven